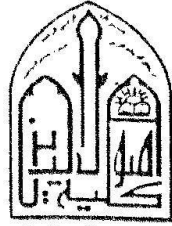

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشکده اصول الدین
USUL AL DEEN COLLEGE

دانشکده اصول الدین قم
گروه علوم قرآن و حدیث

پایان نامه کارشناسی ارشد

عنوان:

معیارشناسی غلو در روایات معصومان علیهم السلام

نگارش:

محمد باقر فرضی

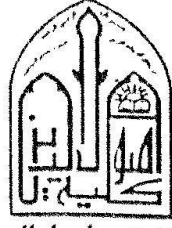
استاد راهنما:

حجة الاسلام والمسلمین جناب آقای دکتر محمد تقی دیاری

استاد مشاور:

حجة الاسلام والمسلمین جناب آقای دکتر محمد ابراهیمی راد

تابستان ۱۳۹۰

دانشكده اصول الدين
USUL AL DEEN COLLEGE

قسم علوم القرآن و الحديث
رسالة ماجستير

عنوانها:

تحديد ضوابط الغلو في احاديث المعصومين عليهم السلام

اعداد:

محمدباقر فرضي

الاستاذ المشرف:

حجت الاسلام و المسلمين الدكتور محمدتقي ديارى

الأستاذ المستشار:

حجت الاسلام و المسلمين الدكتور محمد ابراهيمى راد

فصل الصيف سنة ١٤٣٢ هجرية

تقدیم

«اثری» کوچک است، اما به رسم ادب

تقدیم می شود به:

پیشگاه مقدس آخرین فرستاده الهی که پیامبر رحمت است و پیشوای پیشوایان و چراغ راهنمای امت در تاریکی های ضلالت و بیرائمه اظهار علیهم السلام که در این تلاش هدفی جز دفاع از ساحت آن پاکان نداشتیم.

و برنام آور بزرگ دوران معاصر امام روح الله الخميني و بر شهیدان گرانقدر انقلاب اسلامی که با ایثار گریه ایشان دین گرایی و خداجویی در بستر خشکیده جهان معاصر جوانه زد و پرورش یافت.

و بر روح پدر و پدر بزرگ عزیزم که با حمایت های بی دریغشان در طول زندگی پرفراز و نشیب سختی ها را برایم هموار نمودند.

قدردانی:

﴿الحمد لله الذي هدانا لهذا وما كنا لنهتدي لولا ان هدانا الله﴾

حمد سپاس از بارگاه ربوبی که مارا به کسب علم و معرفت رهنمون ساخت و با لطف و کرمش به نعمت حب محمد ﷺ و آل محمد ﷺ بهره مند ساخت.

اینجا وظیفه خود می دانم از زحمات استاد محترم راهنما جناب حجة الاسلام والمسلمین دکتر دیاری و استاد محترم مشاور جناب حجة الاسلام والمسلمین ابراهیمی راد تشکر و قدردانی کنم که در همه مراحل تدوین این اثر زحمات زیادی متحمل شدند و وفق تازه ای را در زمینه تحقیق برایم روشن نمودند.

و همین طور قدردانی می کنم از اساتید و مسئولین محترم دانشکده بویژه جناب حجة الاسلام والمسلمین آقای دکتر زاهدی که همت بلندی در جهت تقویت و رشد علمی و آموزشی دانشجویان دارند.

هم چنین تشکر می کنم از حجة الاسلام والمسلمین دکتر عابدیان و حجة الاسلام والمسلمین آقای خراسانی نژاد که مشاور اینجانب در انتخاب این موضوع بودند.

و در پایان لازم است از خانواده و همسر عزیزم که با حمایت‌های بی دریغشان سختی‌ها را برایم هموار نمودند و صبورانه یاریم نمودند تقدیر و تشکر کنم.

چکیده

مسئله اصلی این پایان نامه عبارت است از معیارشناسی غلو در روایات معصومان(ع) که به بررسی اندیشه‌های غالبانه از لسان معصومان علیهم‌السلام می‌پردازد؛ زیرا آنان میزان سنجش درستی و نادرستی هر اندیشه، باور و رفتاری هستند.

این پایان‌نامه مشتمل بر یک مقدمه (طرح تحقیق) و سه فصل است.

فصل اول، شامل سه بخش است که در آن به مفهوم شناسی غلو در لغت و اصطلاح، پیشینه غلو در ادیان گذشته، اسلام و قرآن و اسباب غلو پرداخته شده است.

فصل دوم، با عنوان معیارشناسی غلو در روایات معصومان علیهم‌السلام به بررسی پدیده غلو در موضوعات الوهیت ائمه، نبوت ائمه، علم غیب مطلق و ذاتی ائمه، تفویض، تشبیه، تناسخ و حلول پرداخته شده است. در این فصل از زبان معصومان(ع) نگاه اسلام و تشیع ناب به این صورت تبیین شده است؛ اگر یک عقیده دینی، دین حق برخاسته از کتاب و سنت را نادیده بگیرد و پایه‌های اعتقادی دین حق را با افراط‌گرایی و تجاوز از حق و تفسیر به رأی خود فراتر از آن چه که هست، نشان دهد و یا آموزه‌های حق‌نمای خویش را به نام آن دین حق جلوه دهد، با این عبور از حق، خود را گرفتار غلو کرده است.

معیار غلو از سوی شیعه اثناعشری با استفاده از بیان رسالت و امامت آن است که فردی الوهیت و صفات خداوند مانند رازقیت و خالقیت را به ائمه(ع) منتسب و یا معتقد به نبوت امامان و یا به علم غیب ذاتی و استقلال معصومان و یا به تشبیه، تناسخ و حلول روح الهی در آدمی باور داشته باشد، به غلو گراییده است که بر اساس بیانات معصومان(ع) تشیع از آن مبرا می‌باشد.

فصل سوم، با عنوان بازشناسی برداشت‌های انحرافی غالبان از باورهای شیعی، به پنج عقیده اصیل (وصایت، مهدویت، بداء، رجعت و تأویل قرآن) در میان شیعه پرداخته شده و جنبه غالبانه آن‌ها مورد بررسی قرار گرفته و اعتقاد ناب اسلامی از غیر اسلامی افراط‌گرایانه با دلایل نقلی تبیین گردیده است.

کلیدواژه‌ها: غلو، الوهیت، تفویض، تشبیه، تناسخ، حلول، وصایت، بداء؛

فهرست مطالب

۱	طرح تحقیق	۱
۲	۱. مقدمه	۲
۲	۲. تعریف موضوع :	۲
۳	۳. اهمیت و ضرورت پژوهش	۳
۳	۴. اهداف پژوهش	۳
۴	۵. سؤال اصلی تحقیق	۴
۴	۷. فرضیه پژوهش	۴
۴	۸. پیشینه پژوهش	۴
۵	۹. شیوه پژوهش	۵
۵	۱۰. منابع پژوهش	۵
۶	۱۱. محدودیت ها	۶
۶	۱۲. ساماندهی پژوهش	۶
۸	فصل اول: کلیات (مفهوم شناسی، پیشینه و اسباب)	۸
۹	۱. ۱. مفهوم شناسی «غلو»	۹
۹	غلو در لغت	۹
۱۰	غلو در اصطلاح	۱۰
۱۳	حد و مرز و معیار غلو	۱۳
۱۵	۱. ۲. پیشینه غلو	۱۵
۱۵	الف: غلودرادیان پیشین	۱۵
۱۶	پیشینه غلو در اسلام	۱۶
۱۹	پیشینه غلو در قرآن	۱۹
۱۹	الف- غلو نسبت به موجودات طبیعی، انسانها و پیامبران	۱۹
۲۰	ب- غلو نسبت به ملائکه	۲۰
۲۲	۱. ۳. اسباب غلو	۲۲
۲۲	علت اول: شکستن وجهه و جایگاه ائمه و متهم کردن تشیع به غلو	۲۲
۲۳	علت دوم: لایابالی گری و ترک واجبات	۲۳
۲۴	علت سوم: جهل و نادانی مردم	۲۴

۲۶	علت چهارم: محبت افراطی
۲۸	علت پنجم: ارتزاق و کسب درآمد
۳۰	فصل دوم: معیار شناسی غلو براساس روایات معصومان <small>علیهم السلام</small>
۳۱	۱. ۲. الوهیت ائمه
۳۳	کلام معصومان <small>علیهم السلام</small> در اعتقاد غالیان به الوهیت ائمه
۵۰	نتیجه گیری:
۵۲	۲. ۲. نبوت ائمه
۵۲	گونه‌های غلو در اصل نبوت
۵۳	برخورد ائمه با اندیشه نبوت معصومان:
۵۵	۳. ۲. علم غیب ائمه
۵۶	اقسام علم غیب
۵۷	علم غیب اکتسابی و آموزشی:
۶۰	علم غیب از منظر روایات
۶۳	نتیجه گیری
۶۵	۴. ۲. تفویض
۶۵	گستره تفویض در احادیث شیعی
۷۱	نتیجه گیری
۷۵	۵. ۲. تشبیه
۷۵	نفی تشبیه و تبیین خدائشناسی صحیح از منظر روایات
۸۳	۶. ۲. تناسخ
۸۳	ادله قرآنی غلات بر تناسخ
۸۴	تناسخ در کلام معصومان <small>علیهم السلام</small>
۸۷	نتیجه گیری
۸۹	۷. ۲. حلول
۸۹	علت اعتقاد به حلول
۹۱	حلول در روایات
۹۲	نتیجه گیری
۹۳	فصل سوم: بازشناسی برداشت های انحرافی غالیان از باورهای شیعی
۹۳	۱. ۳. وصایت
۹۴	شیعه در لغت:
۹۵	شیعه در اصطلاح:
۹۶	مبدأ پیدایش تشیع:
۹۸	وصایت، همزاد نبوت
۹۸	احادیث دال بر وصایت امیرالمؤمنین
۱۰۷	مسئله وصایت از دیدگاه غلات
۱۱۱	نتیجه گیری:

۱۱۳	۳.۲. اعتقاد به مهدویت
۱۱۳	غلات و انحرافات در باور مهدویت
۱۱۷	مهدویت از دیدگاه تشیع
۱۱۸	مهدویت در روایات معصومان:
۱۲۲	نتیجه‌گیری
۱۲۵	۳.۳. بداء
۱۲۵	بداء در لغت و اصطلاح
۱۲۶	معنای بداء در اصطلاح
۱۲۶	آثار اعتقاد به بداء
۱۲۶	محل نزاع در بداء
۱۲۷	اقسام بداء
۱۲۷	ادله اثباتی بداء:
۱۲۹	بداء در روایات
۱۳۴	گفتار صاحب نظران شیعه در بداء:
۱۳۴	شیخ صدوق
۱۳۴	شیخ مفید
۱۳۴	شیخ طوسی
۱۳۴	علامه محمد باقر مجلسی
۱۳۵	ابن ابی جمهور احسائی
۱۳۵	بداء و غلات
۱۳۷	نتیجه‌گیری
۱۳۹	۳.۴. رجعت
۱۳۹	رجعت در اصطلاح علما
۱۴۰	امکان رجعت
۱۴۱	ادله اثباتی رجعت در قرآن
۱۴۴	ادله اثباتی رجعت در روایات
۱۴۶	رجعت و تناسخ
۱۴۶	رجعت؛ اعتقاد ضروری مذهب
۱۴۸	رجعت و غلات
۱۴۸	رد عقیده کیسانیه
۱۴۹	نتیجه‌گیری:
۱۵۱	۳.۵. اعتقاد به تأویل قرآن
۱۵۲	تأویل قرآن و غلات
۱۵۴	نتیجه‌گیری
۱۵۶	فهرست منابع

طرح تحقيق

۱. مقدمه

بحث پیرامون غلو در طول تاریخ اسلام یکی از مهمترین ابחاثی است که هنوز بسیاری از افق های آن ناشناخته باقی مانده است در صورتی که تحقیق پیرامون کشف عقاید غلو آمیز می تواند راهگشای بسیاری از مسایل اعتقادی، سیاسی و تاریخی باشد. از نظر تاریخی، این حقیقت مسلم است که در زمان امامان معصوم خصوصاً در زمان امام محمد باقر علیه السلام و امام جعفر صادق علیه السلام گروهی برای کسب منافع دنیوی و رسیدن به مطامع سیاسی خود، محبت ائمه معصومین را دست مایه شگردهای خود نمودند و در این راه با استفاده از اذهان ساده مردم تا حد غلو و رساندن آن بزرگواران به مقام نبوت و الوهیت و... پیش رفتند.

اما این حقیقت نیز غیر قابل تردید است، که امامان شیعه علیهم السلام همواره در مقابل این موج خطرناک ایستادگی کرده و با تلاشهای مستمر خود ریشه آنان و اهدافشان را معرفی و حقانیت اندیشه ناب و به دور از خرافات و بدعت را به تشنگان حقیقی در تمام عصرها منتقل نمودند.

ناگفته نماند که دشمنان شیعه نیز به تلاش ناجوانمردانه خود در جهت محکوم کردن شیعه و افکار آنان که منبعث از فرهنگ پاک اهل بیت (علیهم السلام) بود ادامه دادند و این تلاشهای خالصانه اندیشمندان و امامان شیعه را در جهت غلو زدائی از دین نادیده گرفتند و جریان غلو را بهانه خوبی برای کوبیدن شیعه یافتند و در طول تاریخ کتابهای خود را از نسبت غلات به شیعه و تبلیغ در جهت فرقه سازی با گرایشهای کلامی غالی پر نمودند و بدین ترتیب به محکوم کردن شیعه و اثبات حقانیت خود پرداختند.

لذا با تحقیقی در مورد غلو و بررسی کلمات نورانی اهل بیت (علیهم السلام) در خصوص اعتقادات غالبانه روشن خواهد شد چه اندیشه و عقایدی از منظر معصومان (علیهم السلام) غلو است و به چه میزان اعتقادات غلات با شیعیان هم سوئی دارد و چگونه دشمنان تشیع با طرح اینگونه مسائل انحرافی اذهان ساده لوحان را به طرف خود جذب می نمایند.

۲. تعریف موضوع:

موضوع رساله معیار شناسی غلو در روایات معصومان (علیهم السلام) است. در این تحقیق منظور از معیار، روایات و سخنانی است که از سوی معصومین بصورت مستقیم و غیر مستقیم در معرفی عقاید، افکار و شخصیت های غالی صادر شده است تا بر اساس آن یک اعتقاد نسبت به یک شی، یا یک فرد غلو آمیز معرفی شود؛ همچون احادیثی که به الوهیت ائمه (علیهم السلام) یا نبوت ائمه (علیهم السلام) یا افراد دیگر و یا تشبیه خلق به خالق و یا تفویض امر آفرینش الهی به ائمه (علیهم السلام) می پردازد.

در این رساله منظور از غلو، افراط و تجاوز از حد است و در اصطلاح عبارت است از اینکه انسان عقاید، شخصیت های مورد احترام خواه مذهبی و خواه اجتماعی و سیاسی و ... از حد واقعی و انسانی شان بالاتر برود و یا نسبت به آنان و هر چیز دیگری صفتی زائد از حد خود نسبت دهند . این رساله در حقیقت پاسخی است به کسانی که معتقدند نسبت به غلو و باورهای غلو آمیز هیچ معیاری در اسلام وجود ندارد بلکه گذشت زمانها موجب تغییر فهم انسانها از پدیده غلو می شود .

۳. اهمیت و ضرورت پژوهش

یکی از آفاتی که تقریباً گریبانگیر همه مذاهب و مکاتب الهی و غیر الهی در طول تاریخ شده است، پدیده غلو و افراط گرایی می باشد . افراط گرایی نسبت به عقاید، رهبران، بنیانگذاران و پیروان مذاهب و مکاتب .

و در میان همه ادیان و مکاتب و مذاهب، مذهب تشیع بیشتر از همه در معرض این اتهام به غالیگری از سوی دشمنان قرار گرفته است . دشمنانی که از روی جهل یا تجاهاول عقائد این مذهب بر حق را با عقاید غلات در هم آمیخته و با عنوان باورهای خرافی و باطل طرح می کنند . آیا این ظلمی عظیم در حق فرهنگ متعالی تشیع نیست؟ و باید گفت اتهام غلو مستمسکی بوده است برای کوبیدن شیعه و گر نه شیعه خود با غلو و غالیگری سخت مخالف است و در چنین شرایطی ما اگر نتوانیم از این حقیقت مقدس در مقابل این اتهام جلوگیری و دفاع کنیم قطعاً کل مذهب زیرسؤال است از اینجاست که ضرورت نوشتن تحقیقی در باره غلو از دیدگاه معصومین و پاسخ های معصومین (علیهم السلام) که عالمان واقعی به حقیقت اسلام نابند و نیز می توانند معیارهای مشخص و دقیقی به ما در دفاع از این اتهامات دشمنان جاهل و ارائه دهند، ایجاب می کند رساله پیشنهادی حاضر، در حد توان خود سعی دارد گوشه هایی از آنچه یاد شد بررسی نماید و با توجه به امکانات محدود نویسنده، غلات را از تشیع جدا و نظریات ائمه معصومین (علیهم السلام) را در آن خصوص مطرح نماید .

۴. اهداف پژوهش

۱.۴. بهره برداری از آن در علوم مختلف با توجه به کاربرد علمی بسیار مهم و اساسی مبحث غلو در علوم چون تاریخ اسلام، فرقه شناسی، کلام، درایة الحدیث، علم الحدیث، فقه الحدیث، تفسیر قرآن و ...

۲.۴. ترسیم اهمیت موضوع غلو از منظر اهل بیت (علیهم السلام) و لزوم هشجاری جامعه علمی و دینی معاصر نسبت

به عقاید غلو آمیز نو ظهور .

- ۳.۴. درک نظریات و عقاید غلو آمیز و معیارهای آن از دیدگاه معصومین و آگاهی یافتن از سیره معصومین نسبت به نحوه مواجهه با غالیان و عقاید غلو آمیز .
- ۴.۴. راهنمایی به جامعه علمی در چگونگی پرداختن به مباحث غلو آمیز .
- ۵.۴. تفکیک نمودن نوع نگاه به تشیع و غالی و جدا کردن عقاید غلو آمیز از باورهای تشیع ناب .
- ۶.۴. استفاده از این تحقیق به عنوان مقدمه گامهای بعدی جهت شناسائی معیارها و عقاید غلو آمیز از طرق مختلف دیگر چون مقاله، داستان، فیلم و
- ۷.۴. تبیین تباه کاری های غلات برای نابودی و کمرنگ کردن مذهب اهل بیت و تشیع.

۵. سؤال اصلی تحقیق

۱.۵. از نظر معصومین علیهم السلام معیار و ملاک باورهای غلو آمیز چیست ؟ و نحوه مواجهه اهل بیت علیهم السلام با عقاید غالیان چگونه بوده است ؟

۶. سؤالات فرعی تحقیق

- ۱.۶. مفهوم غلو در لغت و اصطلاح قرآنی و روایی چیست ؟
- ۲.۶. از جهت تاریخی چه تحولاتی بر غلو گذشته است ؟
- ۳.۶. اسباب و علل پیدایش غلو چیست ؟
- ۴.۶. اهداف غالیان در انتشار عقاید غلو آمیز چه بود ؟
- ۵.۶. چه رابطه ای بین غلات که از منحرف ترین فرقه ها به شمار می آیند با تشیع وجود دارد ؟

۷. فرضیه پژوهش

فرضیه هایی که در آغاز این تحقیق مورد نظر بوده و به محک بررسی و پژوهش سپرده می شوند عبارتند از :

- ۱.۷. روایات معصومان (علیهم السلام) نسبت به باورهای غلو آمیز معیارهای دقیقی ارائه نموده است .
- ۲.۷. غالیان هیچ ارتباطی با شیعه ندارند چون آنها منحرفند و شیعه بر حق و حق باطل جمع نمی شود.
- ۳.۷. غلو در همه ادیان و مکتب ها قطعاً وجود دارد چون ریشه برتری جوئی در همه وجود دارد و فقط راه رسیدن به آن در افراد متفاوت است چون هدف های واحدی ندارند .

۸. پیشینه پژوهش

از ابتدای ظهور فرقه های غالیان کتاب های زیادی در مورد آنها تا به امروز نگاشته شده است که بسیاری از آنها مفقود شده است و فقط نامشان در کتب رجال و فهرست موجود می باشد از جمله :

۱. الردّ علی الغالیة المحمدية: فضل بن شاذان ،

۲. الردّ علی الغالیة: حسن بن فضال کوفی

....و

اما در قرن اخیر کتابی به نام معیار شناسی عقاید غلو آمیز مرقوم نشده است ولی می توان از منابعی نام برد که تا حدی در تبیین موضوع راه گشا خواهند بود که عبارتند از :

۱. الجذور التاريخية والنفسية للغو والغلاة، الغریری، سامی، اول، دلیل ما، بی جا، ۱۴۲۴ ه.ق

۲. غالیان کاوشی در جریان ها و برآیندها تا پایان سده سوم، صفری فروشانی، نعمت الله، دوم، بنیاد پژوههای اسلامی، مشهد، ۱۳۸۸

۳. درآمدی بر افکار و عقاید غالیان در دین، صالحی نجف آبادی، نعمت الله، بی جا، کویر، تهران، ۱۳۸۴

۴. براءة الشيعة الغلو والغلاة، القرشی، باقر شریف، المؤلف، بی جا، ۱۴۱۸ ه.ق-۱۹۹۷ م

۵. الغلو والموقف الاسلامی، المنصوری، سعد متعب، المجمع المعالمی لاهل البيت(ع) دارالاسراء لطباعة والنشر، ۱۴۲۷ ه.ق

۹. شیوه پژوهش

از آنجا که هدف از این تحقیق ارائه و تبیین معیارهای غلو از روایات و سخنان معصومین (علیهم السلام) است که بصورت مستقیم و غیر مستقیم در معرفی عقاید، افکار و شخصیت های غالی صادر شده است تا بر اساس آن یک اعتقاد نسبت به یک شی، یا یک فرد غلو آمیز معرفی شود، این پژوهش از نوع بنیادی و به اعتبار ماهیت توصیفی و تحلیلی و به اعتبار جمع آوری به صورت کتابخانه ای بوده است .

۱۰. منابع پژوهش

در این تحقیق از منابع مختلفی استفاده شده است که می توان بطور کلی آنان را در موضوعات ذیل نام برد :

۱.۱۰. کتب حدیثی و روایی مانند : بحار الانوار، الاحتجاج علی اهل الحجاج، بصائر الدرجات، اصول کافی

...و

۲.۱۰. کتب کلامی و اعتقادی مانند: الاعتقادات شیخ صدوق، الغدير، اوائل المقالات، بداية المعارف، فرهنگ فرق اسلامی، توحید صدوق و ...

۳.۱۰. کتب فرقه شناسی مانند: المقالات و الفرق، الفرق بين الفرق، فرهنگ فرق اسلامی و ...

۴.۱۰. کتب لغت مانند: قاموس قرآن، مجمع البحرين، العين و ...

۵.۱۰. کتب رجالی مانند: رجال الكشي، الفهرست طوسی، رجال نجاشی و ...

۶.۱۰. کتب تفسیری مانند الميزان، الكشاف، نمونه، مجمع البيان و ...

و کتب تخصصی دیگر که در مبحث غلو منتشر شده است .

۱.۱. محدودیت ها

۱.۱. با توجه به تاثیر مباحث غلو و تقصیر در علوم مختلف و آثار آن بر عقاید و باورهای مکاتب و مذاهب، بویژه مذهب تشیع متاسفانه در منابع دانشمندان و بزرگان تشیع هیچ معیار و مرزی برای شناخت افکار غالی از غیر غالی تدوین نشده است و فقط تعداد محدودی از نظرات در بین علما دیده می شود که آن هم به علت عدم ارایه مبانی محکم برای آن با نقدهای روشنفکران غرب زده روبرو شده است که لازم است یک تحقیق بر گرفته از روایات ائمه اطهار و معصومین (علیهم السلام) تدوین شود تا پاسخی به این نیاز مهم و اساسی باشد .

۲.۱۱. عمده نظر ما در خصوص غلو، بررسی روائی بود و کمتر به دنبال بیان مباحث فرقه شناسی غلات جهت توضیح و شرح موضوع بودیم .

۱.۲. ساماندهی پژوهش

طرح تحقیق،: مقدمه / تعریف موضوع / اهمیت و ضرورت پژوهش / اهداف پژوهش / سئوالهای اصلی و فرعی / فرضیه پژوهش / پیشینه پژوهش / شیوه پژوهش / منابع پژوهش / محدودیت ها / ساماندهی پژوهش

فصل اول: کلیات (مفهوم شناسی، پیشینه و اسباب)

۱. تبیین واژه غلو، در لغت / در اصطلاح ۲. پیشینه غلو، در ادیان پیشین / در اسلام / در قرآن ۳. اسباب غلو

فصل دوم: معیار شناسی غلو بر اساس روایات معصومین علیهم السلام

۱. الوهیت ائمه ۲. نبوت ائمه ۳. علم غیب مطلق و ذاتی ائمه ۴. تفویض ۵. تشبیه ۶. تناسخ ۷. حلول

فصل سوم: باز شناسی برداشت های انحرافی غالیان از باورهای شیعی
۱. وصایت ۲. مهدویت ۳. بداء ۴. رجعت ۵. تاویل قرآن

فصل اول

کلیات

(مفهوم شناسی، پیشینه و اسباب غلو)

۱. تبیین واژه غلو (در لغت-در اصطلاح)

۲. پیشینه غلو (در ادیان پیشین، در اسلام، در قرآن)

۳. اسباب غلو

۱. ۱. مفهوم شناسی «غلو»

غلو در لغت

به معنای گذشتن از حدّ و افراط و ارتفاع و زیاد شدن آمده است این واژه از فعل - غَلَا - يَغْلُو - که اگر افزونی در نرخ و قیمت باشد می‌گویند: غَلَاءَ به معنای گرانی هزینه زندگی. چنانچه درباره زیاده روی در جاه و مقام باشد غُلُوّ نامیده می‌شود و همچنین در بلند پرتاب کردن تیر - غَلُو - گویند، و به مایعی که به جوش آمده و در حد خود ننگند غلیان گفته می‌شود. که افعال همه این معانی - غَلَا - يَغْلُو - است.^۲ بدین ترتیب غلو یعنی خروج هر چیز از حد و مرز و اندازه آن، پیش فرض این معنا آن است که معتقد باشیم هر چیز قدر و اندازه‌ای دارد؛ قدر هر چیز عبارت است از مقدار و حد و هندسه‌ای که از آن تجاوز نمی‌کند، نه از جهت زیادی و نه از جهت کمی، و نه از هیچ جهت دیگر، خدای تعالی در این باره می‌فرماید: «وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنزِلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ».^۳ پس برای هر چیزی در خلقتش حدی است محدود، که از آن تجاوز نمی‌کند، و در هستیش صراطی است کشیده شده که از آن تخطی نمی‌کند، و تنها در آن راه سلوک می‌نماید.^۴

بنابراین غلو در لغت به معنای گذشتن از حدّ و خارج شدن از اعتدال است. لذا هرگونه توصیف از یک شیء که فراتر از حد و شأن و رتبه وجودی و خلقت آن باشد از نظر لغوی غلو است. هرگاه این کلمه در مورد معتقدات دینی و مذهبی به کار رود، به این معناست که انسان چیزی را که به آن اعتقاد دارد، از حد خود، بسیار فراتر برده است. نکته قابل تذکر آن که واژه غلو در کتاب‌های لغت به معنای منفی، یعنی پایین آوردن بیش از اندازه، به کار نرفته است، ولی در برخی تفاسیر در ذیل آیه‌های مربوط به غلو اهل کتاب، دید منفی یهودیان نسبت به حضرت عیسی عليه السلام را به عنوان غلو یاد کرده‌اند.^۵ که سخن درستی به نظر نمی‌رسد.^۶

-
۱. قرشی، سید علی اکبر، قاموس قرآن، ج ۵ ص ۱۲۱- فراهیدی، خلیل بن احمد، العین، ج ۴، ص ۴۴۶- راغب اصفهانی حسین بن محمد، المفردات فی غریب القرآن، ص ۶۱۳- ابن منظور محمد بن مکرم، لسان العرب، ج ۱۵، ص ۱۳۲.
 ۲. راغب اصفهانی حسین بن محمد، المفردات فی غریب القرآن، ص ۶۱۳.
 ۳. سوره قمر، آیه ۴۹.
 ۴. طباطبایی، محمدحسین، المیزان فی تفسیر القرآن، ترجمه- موسوی همدانی، سید محمد باقر، جلد ۱۹، ص ۱۴۰.
 ۵. زمخشری محمود، الکشاف عن حقائق غوامض التنزیل، ج ۱، ص ۵۹۳.
 ۶. صفری فروشانی، نعمت الله، غالیان: کاوشی در جریان‌ها و برآیندها تا پایان سده سوم، ص ۲۶.

غلو در اصطلاح

عبارت است از: تجاوز از حد معقول و مفروض در عقاید دینی و شرعی. و غالی نزد شیعه امامی کسی است که در حق اهل بیت اندیشه‌ای را طرح یا معتقد باشد که خود آن بزرگواران آن را تأیید نمی‌کنند مانند ادعای نبوت والوهیت.^۱

آیت الله سبحانی در کتاب ملل و نحل خود غلو را این چنین تعریف می‌کند:

غلو تجاوز از حد و خروج از اعتدال و میانه است به سوی افراط. چنانچه خداوند می‌فرماید: (یا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ) همانطور که کم دادن حقوق و انکار فضایل ثابت شده به دلایل روشن و صحیح، تفریط و تقصیر به شمار می‌آید و هر دو عمل از منظر دین الهی مذموم است.^۲

و نیز ایشان در کتاب راهنمای حقیقت به بیان مصداقی غلو پرداخته و می‌فرمایند:

«غالی» کسی است که بندگان خدا را از مقام عبودیت بالا برده و صفات خدا و افعال او را برای آنان ثابت کند، مثلاً بگوید: «تدبیر نظام آفرینش از آن پیشوایان معصوم است، آنان «خالق» و «رازق»، «محبی» و «ممیت» علی الاطلاق می‌باشند».^۳

حقیقت غلو این است که یا آنها را خدا بدانیم و یا آنها را مبدأ افعال خدایی بشناسیم، حال آن که هیچ کدام از این دو ملاک، در ولایت تکوینی موجود نیست، زیرا نه کسی آنها را خدا می‌داند و نه افعال و کارهای الهی را برای آنها اثبات می‌کند، بلکه می‌گوییم آنان در پرتو یک قرب الهی، دارای قدرتی می‌شوند که به اذن الهی می‌توانند در مواردی که انگیزه ارشاد و اصلاح باشد، در جهان آفرینش تصرف نمایند. این دو نوع تفکر آن چنان با هم فاصله دارند که به زحمت می‌توان شباهتی بین آن دو تصور نمود؛ زیرا هرگاه خداوند بنده خود را به انجام کاری به منظور ارشاد مردم قادر ساخت، چیزی از قدرت او کم نمی‌شود و بنده صاحب ولایت، گام از مقام عبودیت فراتر نمی‌گذارد.^۴

موقعیت یک انسان کامل نسبت به خدا، موقعیت فرزندی است که با سرمایه پدر در تجارتخانه او مشغول بازرگانی می‌گردد و یا به سان وکیلی است که با سرمایه موکل خویش، کسب و کار می‌کند.^۵

۱. غفار، عبد الرسول، شبهة الغلو عند الشيعة، ص ۳۰.

۲. سبحانی، جعفر، الملل و النحل، ج ۲، ص ۲۰.

۳. همان، راهنمای حقیقت، ص ۱۱۵.

۴. همان.

۵. همان.

شهرستانی در کتاب ملل و نحل می گوید:

الغالية؛ هؤلاء هم الذين غلوا في حق أئمتهم حتى أخرجوهم من حدود الخليفة، و حكموا فيهم بأحكام الإلهية، فربما شبهوا واحدا من الأئمة بالإله، وربما شبهوا الإله بالخلق، و هم على طرفي الغلو و التقصير، و إنما نشأت شبهاتهم من مذاهب الحلولية و مذاهب التناسخية و مذاهب اليهود و النصارى...

غالیان کسانی هستند که در حق امامان خود غلو کردند تا آنجایی که آنان را از حد بندگی و مخلوقیت خارج نمودند و نسبت به آنان حکم الوهیت دادند. پس بسا یکی از ائمه را به خدا تشبیه نمودند و چه بسا خدا را به خلق تشبیه کردند آنان در دو طرف غلو و تقصیر هستند شبهات آنان از اندیشه حلولیه و تناسخیه و یهود و نصاری نشأت گرفته است...

علامه مجلسی اعلی الله مقامه در معرفی مظاهر غلو می نویسد: «غلو درباره پیامبر و پیشوایان، این است که آنها را خدا بنامیم یا در عبادت و پرستش، ایشان را شریک خدا بینگاریم؛ یا آفرینش و روزی را از آن آنها بدانیم؛ یا معتقد شویم خدا در آنها حلول کرده است؛ یا بگوییم آنان بدون الهام از جانب خدا از غیب آگاهند؛ یا امامان را پیامبر بدانیم، یا تصور کنیم که شناخت و معرفت آنان، ما را از هر نوع عبادت خدا بی نیاز می سازد و تکالیف را از ما برمی دارد»^۱.

امیرالمؤمنین و فرزندان پاک او پیوسته از غالیان دوری جسته و بر آنان لعنت می فرستادند. ما در این جا تنها به نقل یک حدیث بسنده می کنیم. امام صادق علیه السلام به پیروانش چنین دستور می دهد: «إِحْذَرُوا عَلَيَّ شَبَابِكُمُ الْغُلَاةَ لَا يُفْسِدُوهُمْ فَإِنَّ الْغُلَاةَ شَرُّ خَلْقِ اللَّهِ يُصْغَرُونَ عَظْمَةَ اللَّهِ وَ يَدْعُونَ الرَّبُّوبِيَّةَ لِعِبَادِ اللَّهِ»^۲.
بر جوانان خود از غالیان بترسید تا مبادا باورهای دینی آنها را فاسد سازند. حقا که غالیان بدترین مردمند. آنان می کوشند که از عظمت خدا بکاهند و برای بندگان خدا ربوبیت را اثبات کنند.
از این جهت، تظاهر غالیان به اسلام بی ارزش است و بزرگان اسلام آنها را کافر می دانند.
از جمله شیخ صدوق در اعتقادات خود می نویسد:

«اعتقاد ما در مورد غلات و مفوضه آن است که آنان کافران به خدا می باشند»^۳.

۱. مجلسی، محمدباقر، بحار الأنوار الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار، ج ۲۵، ص ۳۴۶.

۲. همان، ص ۲۶۵.

۳. ابن بابویه قمی، علی (شیخ صدوق)، الاعتقادات؛ ص ۹۷.